

Jen drama ženy olemuště vášní a zafetovanosti se jí vatočilo do obecně, jeho povahou a životopisem Karoliny Světlé, ona román "lásky a citu", a více povahově a filmařem. Šlo o tak zvaný, když se potě, co si vyřešila svůj vztah k Janu Nerudovi, dostala se autorka na klidnou a zaslouženou odměnu, vztahovanou také Janem Světlým a chročením jejího charakteru. Skutečnost byla ovšem jiná. Stala se pozorně číst korespondenci a Krásnohorskou, abychoť spozorovali, jaky vřít na sebe vzala vypravěčka z méjové generace, kterou všechno táhlo k velkému románu. Abychoť začali chápat, odkud ten veliký rozdíl mezi Vesnickým románem, prvním a řadou románů jejího života, a všemi dalšími pokračuje Křídla u rodu.

Při psaní toho románu přála si Karolina Světlá ztěžkavci zkoušku. Edvard Grégr, vydavatel Lidice lidu, vznesl vůči tvárkyni Vesnického románu, vydaného rok předtím v květech, požadavek, aby mu napsala nový román pro lidovýchovně zaměřenou knižnici Lidice lidu. Světlá přijala Grégrovu nabídku s nemalými rozpaky. Chtěla totiž psát "novelu", a ne román, a Jaroslava Janáčková na. Jeho strasti takto vypsal 12. června 1863 knižce Krásnohorské: "Přivezla jsem si z hor znamenitou, však poněkud choulostivou látku, již jsem chtěla podat v tónu prostonárodním, ale pojmut romanticky, právě jsem napsala první tři archy, tu se objevil dr. Edvard Grégr se žádostí, abych napsala něco pro knižnici Lidice lidu a venkovského života. Nemohla jsem se od látky své již odvolat, použila jsem jí tedy co si řekla (stále jen na novelu), okolo níž jsem dosti namáhavě jinou ještě nakupila látku. Ale vězte, někdy srdce mi krvácelo, když z nejkrásnějších míst jsem musela setřít jím a natřít je pa-

Jen drama ženy ožehnuté vášní a zřeknuvší se jí vstoupilo do obecnějšího povědomí z životopisu Karolíny Světlé, onen román "lásky a cti", mělce popularizovaný i filmem. Budilo se tak zdání, že poté, co si vyřešila svůj vztah k Janu Nerudovi, dostala se autorka na klidnou cestu soustředěného díla, vzněcovaného také Ještědem a ohrožovaného jedině chorobami. Skutečnost byla ovšem jiná. Stačí pozorně číst korespondenci s Krásnohorskou, abychom zpozorovali, jaký kříž na sebe vzala vypravěčka z májové generace, kterou všecko táhlo k velkému románu. Abychom začali chápat, odkud ten veliký rozdíl mezi Vesnickým románem, prvním z řady románů ještědských, a všemi dalšími počínaje Křížem u potoka.

Při psaní toho románu prožila si Karolína Světlá zatěžkávací zkoušku. Edvard Grégr, vydavatel Matice lidu, vznesl vůči tvůrkyni Vesnického románu, vydaného rok předtím v Květech, požadavek, aby mu napsala nový román pro lidovýchovně zaměřenou knižnici Matice lidu. Světlá přijala Grégrovu nabídku s nemalými rozpaky. Chtěla totiž psát "novelu", a ne román, natož pak román výchovný. Svoje strasti takto vypsala 13.června 1868 Elišce Krásnohorské: "Přivezla jsem si z hor znamenitou, však poněkud choulostivou látku, již jsem chtěla podat v tónu prstonárodním, ale pojmout romanticky, právě jsem napsala první tři archy, tu se objevil dr.Edvard Grégr se žádostí, abych napsala něco pro Matici lidu z venkovského života. Nemohla jsem se od látky své již odloučit, použila jsem jí tedy co středu (stačila jen na novelu), okolo níž jsem dost nemotorně jinou ještě nakupila látku. Ale věřte, někdy srdce mi krvácelo, když z nejkrásnějších míst jsem musela setřít jíní a natřít je pa-

kostem denních otázek, neb první výminka páně nakladatelova byla „tendence“. Zdali jsem se příliš neprohřešila na sobě, povíte Vy mi teprve, není-li pravda?“ (Cit. dle Spičákova vydání ve Vybraných spisech K.S., Z literárního soukromí II, Praha 1959; odtud i další citace, pokud neuvedeme jinak.)

Kříž u potoka vyšel na předělu roku 1868 a 1869. Na otázky Světlé stran jeho kvalit odpověděla Krásnohorská poněkud vyhybavě; zato radila řídit se do budoucnosti „jen vlastním citem a ne „věhlasným receptem“ oněch pánů“ (v dopise z ledna 1869).

Ale to už byla Světlá oslněna chválami, které se slétaly z mnoha stran. V půli ledna svěřila Krásnohorské, že jí Kříž u potoka přináší mnoho „netušených radostí“, a dodala: „... byla jsem první dni hned po vyjití zahrnuta dopisy z celých Čech od osob zcela mi neznámých, ale co ještě více mne těšilo, takéž se dařilo Grégrovi. Once následkem toho vydat ve Květech k románu tomu ilustrace od Maixnera a „Antoše“ vydat ve zvláštní knize.“ S radostí autorka hlásí, že jí Kříž u potoka vynese vstup do archivu, v němž hodlá najít doklady k otázce selské, jmenovitě k poměru mezi „sedlákem a domkařem“. Čtrnáct dní nato sděluje Krásnohorské, že také kritika přijímá Kříž u potoka „nezaslouženě příznivě“ (Sabina prý ho „nesmírně laskavě“ ohlásil v Pravdě a dokonce Jan Neruda napsal pochvalný fejeton). Oznamuje současně přítelkyni, že ji Grégr vybídl, aby napsala pro Matici lidu nový román.

Tentokrát si je Světlá již přesně vědoma obtížnosti takového úkolu, počítá s kolizí estetické a výchovně vzdělávací funkce, která k tendenčnímu románu patří, a dokonce tuto kolizi vidí ze dvou stran: z hlediska čtenáře i z hlediska tvůrce. Netěší ji představa vnímatele, který bude oceňovat hlavně úvahové pasáže a ne román sám o sobě, dílo jako celek. Takových jednostranných ctitelů svého

umění poznala z ohlasu Kříže u potoka hočně. Jeden z nich jí vzkázal, jak si posteskla v uvedeném dopise Krásnohorské, "román že si může leckdos vymyslet, ale tak stručně cosi napsat o stromoví, co by šlo přitom tak do živého, to prý každý nedovede, to je prý něco!"

Jako spisovatelka pak již předem prožívá rozpaky spojené s tvorbou "zábavně poučného románu", kdy nejednou musí poetické podřizovat poučnému: "... při místech poučných zdá se mi, že našívám na nový šat záplaty, by ještě lépe a déle držel." Utěšuje se nadějí, že snad se jí podaří přijít "na formu, kdy by se daly oba zájmy spojit, aniž by moje estetické svědomí přitom krvácelo". Připouští současně, že podobný úkol může odmítnout ("Snad ale také řeknu, že se cítím neschopna podat dílo podobné.").

Možnosti odřeknout však Karolína Světlá, jak se zdá podle dopisů, dlouho nepoužila, i když ji Krásnohorská nepřestala v tom smyslu povzbuzovat. Ve vyčerpávajícím napětí psala a upravovala až do konce roku 1873 jeden rukopis za druhým, aby vyhověla tu Grégrovi pro četnici lidu, tam objednávkám časopisů a posléze i nebídce vydávat vlastní sebrané spisy. Když po úspěchu Kříže u potoka předložila pro četnici lidu Poslední paní Hlohovskou a Grégr rukopis vrátil jako nevhodný pro svoji knihovnici, horečně pracovala na Zvoňkové královně, litujíc přitom kvapného chvatu, který jí nedovoluje hlubší propracování látky.

Zmínění okolnosti nemohly neovlivnit tvorbu naadané romanopiskyně a její výsledky. A přece se ještědské romány představují jako výtvary jednoho typu, jen stavebně a látkově obměněné (snad s výjimkou Nemodlence, u něhož se opakovaně konstatuje nebo vytýká přemíra reflexí). A když už umělecký vkus nebo pozorný popis zazname-

ná, že Vesnický román stojí umělecky výš nebo jinde než další ještědské romány počínaje Křížem u potoka (takové hodnocení najdeme v první monografii o K.Světlé od Leandra Čecha z roku 1891 i v poslední zatím velké práci Marie Řepkové Vypravěčské umění K.S. z roku 1977), za toto zjištění literatura o Světlé nešla. Při ještědských románech upjali se jejich vykladači na autorčin vztah k látce a k modelům, omezující se na doložení spisovatelčina zájmu o rodný kraj Petra Mužáka. Brali tak v potaz pouze jednu stránku životní situace, která stála u zrodu ještědských románů a promítla se do nich. Ustatně hezky se vypráví o tom, jak mladou paní z dobře situovaného prostředí měšťanské Prahy zaujal kraj na národnostním pozemí, vzpínající se navíc do vrchů a kopců, takže poskytoval vhodné scénérie pro dramaticky pojaté příběhy objektivně romantické ražby. Takový pohled se dobře hodí do idylického obrazu Čech, v nichž stačí vyjít mezi venkovský lid, aby člověka obklopila poezie a spisovatele veliké látky; stačí pak jen sednout a psát, aby vzniklo dílo trvalé platnosti těšící se zájmu národa. Jenže v životě bývá všechno jiné než v selance.

Stranou pozornosti zůstávala dosud jiná stránka životní situace Světlé, která spoluurčovala ráz ještědských románů: publikační příležitosti kolem roku 1870, nároky objednatele, představy adresáta a odezva čtenáře. Nepovšimnut zatím zůstával povzdech Světlé z léta 1867: "... český spisovatel není dosud nic jiného než nádeníkem, který pracuje pro obecnost, pro časopis, pro redaktora, pro všechno na světě, jen ne pro umění. Nejchvilnější mysl musí u nás ochabnout."

A to Světlá byla teprve před startem svého maratónu, který započal Křížem u potoka a trval zhruba pět let. V zrcadle zmíněných dopisů, které dávají nahlédnout do autorčiny dílny, jeví se velká

"tvůrkyně českého románu vesnického", jak ji nazval Jan Neruda, jako zajatkyňe několika podnikavých mužů, kteří se snažili v onom pětiletí využít jedinečného talentu ve svůj prospěch, a to finančně i politiky. Zahrnovali Světlou nabídkami, limitovali ji požadavky stránkového rozsahu, nároky lidovými románu, termíny i honoráři. A ona bičovala své síly a stupňovala svůj výkon až na práh vyčerpání a nechuti nad tím, že omezuje vlastní umělecký výkon. Že hraje pouze na několika strunách, další zapírajíc.

Edvardu Grégrovi a dalším vydavatelům se podařilo postupně vsugerovat Světlé svoje hodnocení ještědských románů: nejvýš u nich stála Kantůrčice, případně Kříž u potoka (jím byly pak zahájeny roku 1874 sebrané spisy Světlé vydávané u Grégra). Vesnický román byl stavěn do stínu románů tendenčních, které Světlá psala po něm a na objednávku pro lidový knižnice. To Světlá mlčky a zdá se trpně přijímala; a přece s radostí zaznamenávala každý projev vydavatelské přízně k prvnímu ze svých venkovských románů. Když pak Grégr odmítl ilustrace, které předtím pro Vesnický román objednal, zanaříkala si nad tím, že na její mínění se nikdo z vydavatelů neptá a neohlíží: "... mámť jen povinnost starati se, aby měly naše žurnály občas pod mou firmou dostatečného materiálu, ostatní leží za mým oborem, nemám co do toho mluvit."

Ale proč se velká spisovatelka dala takto zmanipulovat? Proč se podrobovala všem těm požadavkům zvenčí, když tím nejednou trpěla? Jedna z příčin té ústupné poddajnosti tkvěla v potřebě seberealizace a nadosobní platnosti vlastního činu. To byla potřeba nejen osobní a netoliko generační. Lidsky i literárně dozrávala Karolína Světlá v desetiletí po revoluci 1848, v atmosféře, která přála objektivnímu romantismu: jedinec v konfrontacích s realitou dějinné-

ho zlomu korigoval svoje unáhlené či upřílišněné počiny a ujasňoval si svoje místo v běhu života a svoji odpovědnost vůči druhým. Činil tak nejednou víc v zájmu vlastní seberealizace, ne-li sebezáchovy než v zájmu svého okolí. Takové pojetí jedince tváří v tvář lidem a přírodě a jejich normám monumentalizovala Erbenova Kytice, zahrnovalo dílo B.Němcové a po svém reflektovalo i Nerudovo Hřbitovní kvítí, nemluvě už o sociálních románech G.Sandové, k níž Světlá vzhlížela jako ke svému vzoru.

Ani dcera ze zámožné meštánské rodiny nebyla uchráněna "rozervanosti", jak se od časů máchovských říkalo nepokojné mysli, děsící se prázdného nebe a pusté země. Svoji situaci vykládala Světlá tak, že neměla-li příliš trpět ztrátou jediného dítěte a náboženské víry, musela se oddat dílu, službě, činnosti. Tak alespoň objasňovala svůj zápas s rozervaností po smrti dítěte Janu Nerudovi: "Pronikla jsem tehdaž duší zděšenou tajemství života a smrti a konečně jsem nahlédla, že není boha nad námi... Byla jsem více než dvacítiletá, když se mně tato pravda zjevila, byla jsem rozumná, vážná, vzdělaná, ale toto poznání, tato náhlá roztržka se vším, co mi bylo až posud tak svaté a drahé, zatřásla tak mocně mou celou bytostí, že jsem se domnívala, že neztratím-li rozum, ztratím samu sebe.

Kam jsem obrátila zrak svůj, tam se šklíbilo na mne ze sto prázdných důlek to strašlivé nic, z něhož jsme pošli a do něhož se vrátíme, žádné budoucnosti, žádné věčnosti, žádné naděje tedy ni na zemi ni na nebesích, všecko lež, všecko klam, všecko, všecko mam, i ta naše ctnost!" ... "Kdybych byla mužem bývala v té strašnozoufalé době, byla bych se stala, čím jste Vy, byla bych hejřila jako Vy a ve víně a v náručí hezké holky zapomenutí hledala pro nekonečnou, neukojitelnou bolest v prsou mých, byla bych se ohlušila a

nejspíš tam dospěla, kam dospěl Lenau, geniální Grabbe, Schubart a sto a sto nešťastných duší před nimi a za nimi, ale já byla ženštinou, rodinou sama před sebou chráněnou..." Světlá vděčně vzpomíná zásahu své sestry, která obrátila její zmučenou mysl k činnosti, a svoji zповěď uzavírá: "... a činnost mně navrátila radost, naději a víru v jiné i v sebe, ozdravivši mne! - "

Citovaná zповěď pochází ze září roku 1862. To ještě Světlá hodlala po svém způsobu vytrhnout z rozervanosti Nerudu. Poté, co na toto své předsevzetí rezignovala a s Nerudou se rozešla, její vůle k činnosti se mohla vystupňovat. Krize na knižním trhu uprostřed šedesátých let přitom znesnadňovala Světlé spisovatelské uplatnění. Její spisy přestaly vycházet pro nedostatek odběratelů a marně proti tomu horlil Vítězslav Hálek. Do toho rozladění a vůle Světlé k prospěšné činnosti vstoupilo rokem 1868 státoprávní opoziční hnutí proti Vídni. Občanská aktivita projevující se v mohutných táborech lidu vyvolávala naděje v demokratizaci veřejného života, v prosazení požadovaných občanských svobod a národních práv. Mohutné všelidové hnutí a stupňované vlny perzekuce, která se snažila toto hnutí zastavit, zastrašit a rozbít, to byla mocná inspirace pro žurnalistiku, ale také pro epickou prózu, byť nečerpala látky z přítomných časových bojů. Sociálně programní a výchovné zaměření beletrie bylo nasnadě, mělo svou očividnou objednávku i účinek.

V tom čase se proměnila vesnická povídka Hálkova. Začala předvádět, jak se ve střídání generací, působením ušlechtilých mladíků vychovaných na lůně přírody - v "chaloupkách" - mění k dobrému bytí na "statcích". Druhého vydání se dočkal sociální román Pflegr-Moravského Z malého světa (a doznal přitom změny poplatné času a vydavateli). Dokonce Jan Neruda napsal v letech 1867-71 dvě stostránkové prózy, v nichž povzbudivě osvětloval hodnoty lidí "dole", jejich hrdost a solidaritu (Týden v tichém domě, Trhani). To, co na

Světlé požadoval Edvard Grégr a další redaktoři a vydavatelé, mělo tedy své širší zdůvodnění a posvěcení. Okolnost, že chtěla a uměla psát román, přitahovala ke Světlé zvláštní zájem vydavatelů pečujících o lidovýchovnou četbu. Obdiv čtenářů pak přitakával jejich počínání a spisovatelku udržoval na dráze nastoupené a podstupované se zdráhavým sebezapřením.

Jedna okolnost významně modifikovala možnosti prozaika, který chtěl v Čechách kolem roku 1870 psát romány: v tehdejší žánrové povědomí, ovlivňované z velké části publikačními příležitostmi. Usuzováno podle dopisů, jevil se vztah mezi malou a velkou epickou formou Světlé jako boj. Vůdčí představitelé májovců vyžadovali pro Květy útvary krátké nebo nedlouhé. ("Stručnost je teď u Květů předností největší," zaznamenala Světlá v listě Krásnohorské v červnu roku 1867. Jindy se pak svěřovala, že pro Květy rozlamovala Poslední paní Hlohovskou, kterou chystala na dva svazky - posléze román vydala v jediné knize, v redukované podobě.) Proč Neruda s Hálkem preferovali útvary kratší, a to jako spisovatelé i jako redaktoři? Zčásti to vysvětluje případ Světlé. Román byl kromě jiného příliš závislý na vydavateli, na jeho vkusu a záměru, politické pozici a podnikatelských ambicích. Kratší útvary se snáz umísťovaly v časopise a v novinách a měly tak usnadněný první kontakt s čtenáři, zvláště v politicky zjitřeném čase kolem roku 1870, kdy četba novin a časopisů daleko předstihovala četbu knih.

Na pokračování tiskly romány i Hálkovy Květy (vydávané u Grégra) i Skrejšovského Světozor. Ale když v Květech vyšel krátce po sobě poprvé Vesnický román, Kantůrčice a Frantina, hledala Světlá další tribunu ve Světozoru. Jenže to mělo také svoje problémy. Světlou například mrzelo, že Světozor nerespektoval autorovo odstavcování textů. Text kromě toho stlačoval ještě drobné písmo, takže se

nesnadno četl. Navíc byl Světozor "staročeský", a tudíž bojkotovaný v kruzích smýšlejících "mladočesky". Když tam uveřejňovala Nemodlence, stěžovala si autorka v květnu 1873 Krásnohorské :

"O Nemodlenci mi neřekl nikdo ještě jediného slůvka. Jedni jej nechtou pro drobný tisk, druzí, že je dlouhý, třetí jej prý budou čísti, až bude ukončen. Co bývá v Světozoru, kritikou vždy se umlčuje, poněvadž nenáleží k žádné literární kotéřii, žádný ze slovutných spisovatelů našich se nechce ani přiznat, že časopis ten vůbec do ruky beře. Mému muži dostačuje, že má dvanáct tisíc odbíratelů."

V poslední větě citovaného dopisu vyšel najevo jeden soukromý činitel spisovatelčina spěchu a přizpůsobení. Za Světlou nejednou smlouval objednávky a publikační příležitosti profesor Mužák. Jednal s nakladateli a redaktory a své ženě pak nejednou vnucoval úkoly, jimž se ona vnitřně vzpouzela. Jak se zdá z četných výroků Světlé v korespondenci, manžel velké spisovatelky uplatňoval v oněch jednáních praktický smysl. Měl na zřeteli i dobré jméno své choti i honoráře, jimiž disponoval, zdá se, převážně sám. Ale projevoval přitom podle Světlé minimum ohledů k talentu své ženy a k jejím přáním. Bezděky se tak stával nástrojem v rukou vypočítavých vydavatelů, kteří jedinečný vypravěčský talent Světlé vtěsňovali do zlatého středocestí, do dimenzí jednosvazkového tendenčního románu.

Spisovatelka tak dlouho toužila po monumentálním několikasvazkovém románu, až se vzdala. Dokonce se později vžila do role vzdělavatelky "časových ohlasů" a mezi nimi vybírala tituly, jichž si osobně nejvíc vážila. Ale to už mluvíme o fázích, které následovaly ve vývoji Světlé později, a o prózách, při nichž okaté tendenční zaměření redukovalo spisovatelčiny texty nesrovnatelně víc a zjevněji, než se dalo v ještědských románech.

Při nich se Světlé - byť v různé míře - podařilo prosadit integrující moc estetické funkce vůči funkci výchovné a dodat tak časové tendenci působivost trvalou.

Ovšem i v onom šťastném pětiletí zřetel k velké čtenářské obci, která se má četbou vhodně dávkované beletrie vzdělávat, vychovávat a navíc těšit (proto se jí mimo jiné má předkládat výhradně příběh s dobrým, ne-li šťastným koncem), působil na Světlou jako svěřací kazajka. Drobnější formy s sebou takové potíže nenesly, pokud redaktor nenaléhal na zábavnost (jako se například stalo, když V. Vlček vyžadoval roku 1871 pro Osvětu humoresku, a Světlá mu s rozpaky napsala Hubičku). Jinak drobné formy poskytovaly autorovi nesrovnatelně víc autonomie než román. Však také Světlá o svých povídkách uveřejněných v Květech (i jinde) mluvila v dopisech pro Krásnohorskou jen jako mimochodem, nejednou s úsměvem nad Hálkem, který si jich hledí, a s jistým potěšením, že dokázala vyhovět termínu a své pověsti populární a plodné spisovatelky.

Vázána představami povzbudivého účinku vzdala se Světlá námětů satirických, ačkoliv jí je veřejný život, a jmenovitě ženské hnutí, přinášely. Dokonce svoje Upomínky, objednané Grégrem pro sebrané spisy, koncipovala se všemi již známými a uvedenými ohledy, aby těšily a bavily. Rozepsala se o tom Krásnohorské koncem roku 1873, povzbuzená chválou své přítelkyně nad stránkami Upomínek, uveřejněnými již v Osvětě: "Piši je slzíc, ale nejsou to slze dojmutí, nýbrž trpkosti a hořkosti nevýslovné, kteréž při nich prolívám - x pláči nad tím, čím jsem mohla býti při svých pěkných schopnostech, nad tím, čím jsem se stala ... a jakým to ještě nevýslovným namáháním se stala, od matky brutalizována, okolím svým zavržena, terčem jsouc posměchu a nenávisti téměř

každého člověka, s nímž jsem se seznámila. Jak jsem ráda," prozrazuje Světlá, "že není v řádcích mých znát, co skrývám, o čem nemluví, že se mi daří podat ten povrch života mého tak rozrývaného a ohlodaného hladce, jasně, usmívavě - není to lež, co povídám - a přec to není pravda, jest to jen slupka z jádra mého, již leštím, aby se jiní jí pobavili, co pod ní, to nikdo nepozná, to zemře se mnou..."

Nahlížena možnostmi komunikace pro román jeví se literární dráha Světlé ve vrcholném pětiletí klikatější a problematičtější, než se zatím tušilo. Ještědské romány se rozvinuly na vlnách státoprávního opozičního hnutí a s ním skončily. Počínaje Křížem u potoka koncipovala Světlá své romány s ohledem na lidového čtenáře vědouc, že se tak omezuje, a nepřestávala pomýšlet na tvorbu nebrzděnou požadavky čtivosti. S látkami venkovskými se jí dařilo lépe než s tematikou z minulé Prahy. Vydavatelé vychvalovali a ochotně šířili její výchovné romány s národopisným koloritem a se šťastným koncem. Kromě Kříže u potoka největší cenu přikládali Kantůrčici. Kdyby byla menší, mohla opakovat, co se tak líbilo, nehledíc na proměny světa kolem sebe. Ale spisovatelka, která ve svých ranějších románech a jmenovitě v Kříži u potoka osvědčila obdivuhodný smysl pro střídání a vyvažování poloh vzrušených a idylických, jak doložila Věra Lišková (Ke kompozici a k povaze díla K.S., Po-smrtný odlitek, Praha 1945), se najednou tohoto vyvažování vzdala, riskujíc ztrátu oblíbenosti.

Na vyhasínajících a už jen smutně doutnajících spáleništích státoprávního opozičního hnutí vydala roku 1873 Nemodlence, svůj zoufalý patetický výkřik. Román, o němž bylo výstižně napsáno, že působí "dojem neodstíněného patetického furioza" a že jenom scénérie

ho přiřazuje k románům ještědským. Jinak že celou metodou výstavby patří "k romaneskním staropražským skladbám", k Poslední paní Hlohovské a Zvonečkové královně (V.Lišková)) a předjímá tendenční beletrii pozdější. Bezvýhradný obdiv Elišky Krásnohorské pro Nemodlence opravňuje předpoklad, že zde se Světlá přiblížila k velké poezii slavnostního slova, jakou začali v daném čase rozvíjet "ruchovci", jmenovitě ~~Stav~~opluk Čech.

Z autorů májové generace tíhla Světlá nejvíc k objektivnímu romantismu. Zaměření na jedince, který hledá smysl svého bytí v činu pro druhé, "uzpůsobovalo" nadanou vypravěčku pro tvorbu velkého románu. Zřetel k velké čtenářské obci, k časově výchovným účinkům podněcovalo rozvoj románu a současně i svazovalo. Napětí mezi hodnotou a funkcí morálně výchovnou a estetickou, které se reflektuje v odborné literatuře o Světlé i v čtenářských přístupech, leželo již v samé genezi ještědských románů, v okolnostech jejich tvorby, a znepokojovalo samu autorku. Jen velké umělkyni se mohlo podařit, aby z napětí uměleckého záměru a dobové objednávky, dost tvrdě vynucované nakladateli, vzešly romány trvalé působivosti. A dařilo se jí to jen za určitých okolností. Nejlepší ještědské romány rostly tváří v tvář jedinečné době táborů, v ovzduší zjitřené občanské činnostnosti a nadějí. Pokud zůstávala u látky ještědské po roce 1873, pokračovala Světlá v psaní povídek o síle strážlivosti, o moci přizpůsobení a poznání.

Kříž s románem jsme sledovali zvenčí. V reálných podmínkách, jak je viděla a hodnotila Karolína Světlá v důvěrných sděleních určených nejblížejší přítelkyni. Další prameny mohou zjištěnou situaci bohatěji prokreslit i v něčem korigovat. Nicméně možnosti románu pro májovce už sotvakdy budeme vidět tak, jako se jevily před touto sondou. Velká epická forma byla kolem roku 1870 natolik vázána reálnými podmínkami knižního trhu, že už to samo mohlo stačit

Hálkovi a Nerudovi, aby se hleděli vyhnout románu a aby hledali svérázné možnosti epické kondenzace a zkratky. Přijmout dané podmínky však ještě samo o sobě úspěch nezaručovalo. Velké formě se i v limitovaných nárocích lidovýchové četby dařilo pouze krátkodobě, u autorky s neopotřebovaným elánem, ve výjimečné atmosféře nadějného společenského hnutí.

Jak vyrazují dopisy, Světlá znala moderní rozervanost a mívala chuť i potřebu psát o nejistotách člověka své doby. Vesnický román nasvědčuje tomu, že dokázala vyjádřit bezradnost individua ve světě prudkých proměn, kolizi mezi povinností a potřebou štěstí. Dopisy ovšem prozrazují současně také, že si Světlá zapovídala psát o tom, co hořce trápilo ji a s čím zápasili její vrstevníci. Jednou tak činila z ohledů k sobě, aby při psaní neprožívala znovu, co ji mučilo, jindy z ohledů k publiku, ve jménu výchovného poslání, jež se jí vnucovalo a jež ona přijímala; a potom už s ohledem na vlastní pověst, pověst "světlé", jako se stalo při Upomínkách.

Poté, co si vyřešila svůj "román lásky a cti", po leta žila v kolizích mezi poznáním a básnickým posláním. Také toto drama patří do životopisu Světlé. Rovněž do dějin českého románu.

Jaroslava Janáčková